

Карабаева А.Г.¹, Исмагамбетова З.Н.², Аубакирова С.С.³

¹философия ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: alia.karabaeva@yandex.kz

²философия ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: zuchra-50@mail.ru

эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

³PhD докторы, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік

университетінің қауымдастырылған профессоры,

Қазақстан, Павлодар қ., e-mail: aubakur@mail.ru

**ӘЛЕУМЕТТІК ФИЛОСОФИЯ МЕН МӘДЕНИЕТ
ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ КОМПАРАТИВИСТІК ӘДІС**

Мақала әлеуметтік-гуманитарлық зерттеулер құрылымында компаративистік әдістің рөлі мен артықшылықтарын бағалауға арналған. Авторлар мәдени және әлеуметтік нысандар мен құбылыстар тұрғысынан салыстырмалы әдістің ерекшелігін ашты. Мақалада Шығыс пен Батыстың мәдениеттер диалогында салыстырмалы талдаудың негізгі мәселелері, олардың психикалық тәжірибелерінің «қосылуы», қарым-қатынас пен өзара түсіністік тәжірибесін дамыту туралы баяндалады. Сондай-ақ Шығыс пен Батыстың философиялық жүйелерін бағалаудағы өзгерістер де зерттеледі. Мақалада мәдениет саласындағы салыстырмалы зерттеулердің қолданылу шегі, сондай-ақ олардың бағдарлары көрсетілген. Мақаланың авторлары когнитивтік және ғылыми салаларда, сондай-ақ әлеуметтік және мәдени салаларда салыстырмалы тәсілдің тәжірибелік міндеттері мен мақсаттары туралы қорытынды жасайды.

Түйін сөздер: салыстырмалы, философиялық салыстырмалылық, мәдениет, өркениет, әдіснама, құндылықтар, сәйкестік, мәдениеттер диалогы, жаңғырту, руханият, сана.

Karabayeva A.G.¹, Ismagambetova Z.N.², Aubakirova S.S.³

¹Doctor of philosophical Sciences, Professor, e-mail: alia.karabaeva@yandex.kz

²doctor of philosophical Sciences, Professor, e-mail: zuchra-50@mail.ru

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

³Doctor PhD, Associate Professor, S. Toraihyrov Pavlodar State University,

Kazakhstan, Pavlodar, e-mail: aubakur@mail.ru

**The comparativistic method in social philosophy
and philosophy of culture**

The article is devoted to the evaluation of the role and advantages of the comparative method in the structure of social and humanitarian studies. The authors have revealed the peculiarity of the comparative method in the context of cultural and social objects and phenomena. The main problems of the comparative analysis in the framework of the dialogue between the cultures of the East and the West, the «connection» of their mental experience, the development of the practice of communication and mutual understanding, as well as the transformation in assessing the philosophical systems of East and West are noted in the article. The article notes the limits of applicability of comparative studies in the cultural sphere, as well as their prospects. The authors of the article draw a conclusion about the practical tasks and goals of the comparative approach in the cognitive and scientific fields, as well as in the social and cultural fields.

Key words: comparativistics, philosophical comparativistics, culture, civilization, methodology, values, identity, dialogue of cultures, modernization, spirituality, consciousness.

Карабаева А.Г.¹, Исмагамбетова З.Н.², Аубакирова С.С.³

¹доктор философских наук, профессор, e-mail: alia.karabaeva@yandex.kz

²доктор философских наук, профессор, e-mail: zuchra-50@mail.ru

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

³доктор PhD, ассоциированный профессор, ПГУ имени С. Торайгырова,

Казахстан, г. Павлодар, e-mail: aubakur@mail.ru

Компаративистский метод в социальной философии и философии культуры

Статья посвящена оценке роли и преимуществ компаративистского метода в структуре социально-гуманитарных исследований. Авторы выявили своеобразие метода сравнения в контексте культурных и социальных объектов и явлений. В статье отмечены основные проблемы сравнительного анализа в рамках диалога культур Востока и Запада, «соединения» их ментального опыта, развития практики коммуникации и взаимопонимания. Рассмотрены также трансформации в оценке философских систем Востока и Запада. В статье отмечены пределы применимости сравнительных исследований в культурной сфере, а также их перспективы. Авторы статьи делают вывод о практических задачах и целях компаративистского подхода в познавательной и научной сферах, а также социальной и культурной областях.

Ключевые слова: компаративистика, философская компаративистика, культура, цивилизация, методология, ценности, идентичность, диалог культур, модернизация, духовность, сознание.

Кіріспе

Компаративистика термині әлеуметтік және гуманитарлық білімнің (заң, әдебиет, лингвистика, мәдениеттану, тарих және дінтану) әртүрлі салаларында салыстырмалы әдістер жиынтығының жалпы атауы болып табылады. Сонымен қатар, компаративистика – салыстырудың философиялық теориясы және әлеуметтік-гуманитарлық саланың негізгі логикалық-әдіснамалық «операциясы». Гуманитарлық білімнің жекелеген саласына салыстырмалы әдіснаманы бөлу және оның артындағы «компаративистика» терминін біріктіру, ең алдымен, гуманитарлық ғылымдар аясында зерттеу пәндерін мамандандыру және нақтылау үрдісімен байланысты; екіншіден, жалпыға ортақ, жалпы білім беру жүйесін, оның ішінде әлеуметтік-гуманитарлық салада құру әрекеттерінен бас тартумен; Үшіншіден, ұлттық өзін-өзі ақпараттандыру және мәдени және этникалық сәйкестілік мәселелерін дамыту және өзекті ету, сондай-ақ біздің заманымыздың қазіргі және жаһандық геосаяси мәселелерімен, өркениеттің, мәдени және әлеуметтік дамудың жаңа үрдістерімен әлеуметтік және мәдени тарихтағы «ұлттық фактор» рөлі туралы хабардар болуының өсуімен экономикалық дамумен байланысты.

Бұл мақаланың мақсаты: бір жағынан әртүрлілік, көп түрлілік, мультимәдениет және бірегейлік (мәдени, этикалық, лингвистикалық, эстетикалық және т.б.) сипатын түсінуге байланысты мәселелердің жаңа ауқымын си-

паттау және екінші жағынан осы әртүрлілік ішінде ұқсастықтарды табуға тырысу. Осы мақаланың міндеті әлеуметтік-гуманитарлық салада «бірегей» білім әдісі ретінде салыстыруды негіздеу болып табылады.

Негізгі зерттеу әдістері

Бұл мақалада авторлар тарихилық, логикалық және тарихи сияқты әдістемелік қағидаларды пайдаланды. Зерттеу барысында авторлар философия мен мәдениет философиясына қатысты сәйкестендірмелі салыстырмалық әдістерді қолдануға сүйенді.

Нәтижелер мен талқылау

Мәдениет философиясындағы мәдени нысандарды философиялық талқылау мен талдаудың әділ күрделі формаларының бірнешеуін теориялық және әдіснамалық тұрғыдан шешудің өзектілігі тек адамзаттың әлеуметтік өмірінің нысандарын ғана емес, сонымен қатар мәдени айырмашылықтарды анықтау қажеттілігін түсіну қажеттілігінен туындайды. Егер XIX және XX ғасырдың басында әртүрлілікте ортақ анықтама болса, онда XX және XXI ғасырдың алғашқы онжылдығы кезіндегі мәдени әртүрлілік феноменін философиялық ойлау және мәдени айырмашылықты қабылдау мәселесі біржақты болды. Адамзаттың мәдени нысандарының алуан түрлілігінің бірегейлігін анықтау мен қазіргі мәдени-философиялық зерттеулерде және мәдениет негіздеріндегі философиялық ойлауда

олардың мәдени айырмашылықтарын сақтаудың маңыздылығын анықтау үшін философиялық салыстырмалылық заманауи жағдайларда кеңінен қолданылады.

XX ғасырдың ортасында философиялық компаративистика философияның тәуелсіз саласы ретінде қалыптасты. Сонымен бірге философиялық компаративистика Батыс пен Шығыстың философиялық дәстүрлері мен мәдениеттерінің өзара байланысын және әсерін зерттеудің кешенді және көп қырлы әдісі ретінде түсініледі (Ch. Wash, 1993). Осы әдіске негізделе отырып, типологиялық, контекстік, «генетикалық», мәдени құбылыстар мен үрдістерге онтологиялық талдау жүргізілді.

Сонымен қатар, философияларды талдау адамның жалпы білімінің, әлеуметтік, тарихи тәжірибесі мен мәдени және аксиологиялық мазмұнының бірлігі парадигмасының контекстінде жүзеге асырылды. Зерттеу нысаны мен бағыттары ретінде философиялық мәдениеттерді зерделеудің нақты әдісі анықталды, ол талдаудың негізінде жатқан тәсілдерге, әдістерге және қағидаттарға байланысты кеңінен өзгеруі мүмкін. Ол салыстырмалы-тарихи болуы мүмкін, атап айтқанда тарихтың танымал қағидаттарына сүйеніп, құрылымдық-функционалды, яғни әртүрлі материалдарды талдау негізінде, бір немесе бірнеше құбылыстармен немесе мәселелермен салыстыруға болады және т.б.

Өзінің құрылған уақыттан бастап, оның ең көрнекті өкілдері мен зерттеу салалары ұсынатын салыстырмалы зерттеулер жиі тәуелсіз тәртіп ретінде олардың бар екендігін дәлелдеуге мәжбүр болды және олардың қорытындылары мен бағалауының негізділігі. Өзін-өзі салыстыру қағидаты күрделі мәдени құбылыстардың, ақыл-ой мен әлеуметтік салалардың, сондай-ақ философиялық жүйелердің дамуын түсіндіретін кешенді әдіснамалық бастама ретінде әрекет ете алмайды. Өздеріңіз білетіндей, кез келген феноменді білу басқа да құбылыстар мен ұқсастықтарды немесе айырмашылықтарды айқындау немесе белгілеумен шектелмейді, себебі ол параметрлер мен тараптардың мәнін сипаттауға бағытталған. Сондықтан философиялық салыстырмалы зерттеулер когнитивтік үдерістің құндылықтарына және нақты тарихи жағдайға, оқудың контекстеріне, мәдени құбылыстарды негіздеуге, сипаттауға және бағалауға, сондай-ақ зерттеу тақырыбының тіліне және ниеттеріне байланысты зерттеулер мен концептуализацияның нақты мақсаттары мен міндеттерін анықтады.

Философиялық компаративистика мәнін тек «қарапайым» салыстыру үшін ғана түйістіру мүмкін емес. Кездейсоқ таңдалған тақырыппен немесе мәселемен салыстыра алмайсыз және зерттеудің мақсатын тек ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтау үшін ғана түйістіре алмайсыз. Автор Н.С. Семенов «салыстырудың сәйкестігі» түсінігі салыстырмалылықта өте қиын болып көрінеді. Егер біз жалпыға ортақ дәлелденген жиынтығын сипаттаудың кез келген жеткіліктілігіне қол жеткізсек, тіпті бұл жағдайда біздің сипаттамамыздың сәйкес келмеуінің іргелі мүмкіндігі бар (Семенов: 2004: 290). «Сыртқы мәдениетті ойлау» зерттеушілері арасында байқалуы мүмкін сипаттаманың жеткілікті болуына деген ұмтылыс, әртүрлі жағдайларда әртүрлі нысандарға ие болса да, соған қарамастан кең ауқымды, бірақ бәрінен де белгілі, біз ойламаған шекараларымызға енеді» (Смирнов, 2004: 291). Философиялық мәдениеттер арасындағы шекаралар «шетелдік мәдениетті ойлауды» зерттеу мақсаттарына мүлде сәйкес келмейді және осы шекаралардағы жеткілікті өлшеулердің кез келген кездесуі өздерінің шегінен асып түсетін өлшемдерді қанағаттандырмайды. Сәйкестік өлшемдері мен жоғарыда көрсетілген шекараларда барабар түрде көрінуі кез келген талаптарға сәйкес келмейді, олар өздерінің шегінен асып кететін өлшемдерге жауап бермейді (Семенов, 2004: 291).

Салыстырмалы көзқарас этностық және ұлттық ерекшеліктерге байланысты философиялық көзқарасқа сәйкес мәдени айырмашылықтарды анықтауға қызығушылықпен байланысты ерекше міндеттеме алады. Бұл қызмет «философиялық мәдениеттер арасындағы тарихи-философиялық және жеке-субъективті формациялар» диалогын қалыптастыруда жақсы көрінеді (Колесников, 2004: 518). Бұл диалог біртіндеп философиялық теорияларды философиялық білім деңгейі, мәдени құндылықты психологиялық түсіну деңгейінде интегралды жүйе ретінде полиференциалдық және көп қырлы өзара әрекеттесу болып дамиды (Колесников, 2004: 518). Бұл тұрғыдан Батыс пен Шығыс әлемі қарым-қатынастарының диалогы тұрғысынан олардың философиялық негіздерін анықтау ерекше қызығушылық тудырды (Masson-Oursel, 1923).

Шығыс-Батыс дихотомиясында философияның дамуын қарастыру, өзара байланыстыруды, «корреляцияны», сондай-ақ белгілі бір мәдениеттер мен өркениеттердің басымдығы

мен артықшылығына басқалардан басым ретінде артықшылықты белгілеу сияқты нақты немесе жасырын әсерді іздестіруге немесе тікелей ауыстыруға болады. Бағалау мен талдаудың негізгі үрдістері мен талпыныстары белгілі бір дәрежеде тарихи-философиялық үдерістер мен мәдени зерттеулерді дамытуға ықпал етеді. Сонымен бірге бұл көзқарас ғалымдарды өздерінің мәдениеттерін объективті бағалауға, соның ішінде жекелеген халықтардың, аймақтар мен өркениеттердің мәдениеттеріне әкеледі. Салыстырмалы көзқарас әлем мәдениетінің («мемлекет») немесе түрлі мәдениеттердің қиылысында дамудың нәтижесінде тарихи-философиялық үдерістердің мәнін бір мәнді түрде кең ауқымды немесе жан-жақты түсінуге ықпал етпейді. Ол адам мәдениетінің немесе әлемдік философиялық мәдениеттің құбылысындағы бір-бірін қалай толықтыратынын анықтауға мүмкіндік берді (Карабаева, 2014: 7).

Сонымен қатар ол Шығыстың философиялық мәдениетінің мәнін және ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік берді. Бұл Шығыстың философиялық мәдениетінің мәселелеріне деген қызығушылықтың артуына әкелді (Archie J. Bahm, 1995). Танымал қазақстандық авторлар К.Н. Бурханов және С.Б. Б. Бөлекбаев Шығыс үшін осындай әмбебап қызығушылықтың кездейсоқ емес екендігін атап өтті. XX ғасырдың соңы көптеген экзистенциалдық мәселелерге (мистицизмге белсенді назар аударуға) және Шығыс елдерінің ежелгі мәдениеттері мен діндеріне сөзсіз басымдылықпен қарауға, сондай-ақ тамырларды, бастапқы көздерді іздейді. Сонымен қатар, қазіргі әлемде көп нәрсе Шығыспен байланысты дамушы елдердің өздерінің экономикалық, демографиялық, әлеуметтік-мәдени мәселелерімен ескірген жеткілікті, олардың шешімдері бұрынғыдан да алыс.

Соңында, Шығысқа қызығушылық Батыстың даму жолына балама іздеу тұрғысынан соңғы кезде артты (Бурханов, Булекбаев, 2010: 206). Шығыстың мұрасын тарихи-философиялық зерттеу «Шығыс діндерін өмір философиясының бірегей нысандарына айналдыру» ерекшеліктерін жеткілікті дамыған психотехникамен түсінуге әкелді (Колесников, 2004: 518). Бұған отандық философ С. Бөлекбаев мән береді: «Шығыс мәдениетінде адамның сананың өзгерген күйлеріне кіруіне мүмкіндік беретін қуатты психотехникалары бар, психикалық-жаттығулар, сонымен қатар терең рухани тереңдікпен тікелей байланысы бар абсолютті «Мен», «Өзін-өзі

тану» (Булекбаев, Хайруллаева, 2012: 187). Салыстырмалы деректер «сананың (психиканың) және оның жай-күйін зерттеу» (Горчинов, 2018: 42) маңыздылығын түсіндіреді және негіздейді және батыстық ойларға талдаудың жаңартылған тәсілдерін ашады.

Шығыстан айырмашылығы Батыс философиялық мұрасы сыртқы әлемге билік пен үстемдікті қалыптастыруға және оны бақылауға және оның үстінен бақылауға бейім. Бұл идеологиялық алгоритм әлемдегі батыстық қатынастарда кодталады. Бұл тарихи және мәдени үдерісте грек тілінен өркениеттің заманауи үлгісіне дейін жетеді.

Ф. Ницше (Ницше, 2012), М. Фуко (Фуко, 2004) және Ж. Делеза (Делез, 1998) мәдени-философиялық зерттеулерінде қарым-қатынастың батыстық моделінің мәні мен ерекшелігі туралы философиялық көрініс ұсынылған. Мәдени-философиялық талдаудың жаңа архитектурасын құру философиялық мәдениеттерді салыстыру контекстінде әртүрлі гуманитарлық ғылымдардан идеялар, принциптер және зерттеу әдістерін құруға әкеледі. Түрлі мәдениеттердегі субъективтілік нысандарын философиялық талдау өте қызықты ашуларға алып келеді. Салыстырмалы әдіснама тарихи, философиялық және мәдени философиялық білімнің коммуникативті сипатын анықтауға және дәлелдеуге ғана мүмкіндік бермеді, бірақ ол пікірдің плюрализмін, философиялық мәдениеттің көптігін дәлелдеді. Философиялық салыстырмалылықтың пайда болуы негізінен «Шығыс философиясы» деп аталатын жағдайдың өзгеруіне байланысты. Салыстырмалы философия мен салыстырмалы зерттеулердің дамуына Шығыс философиясы мен мәдениетіне деген көзқарастарды өзгерту, сондай-ақ Шығыс және басқа философия мен Шығыс бағытындағы зерттеулерге «интрофилософиялық» талдау мен көзқарастардағы, соның ішінде қарыз алу және өтпелі қатынастардағы пәнаралық ықпалға әсер ету.

Компаративистік тәсіл Шығыс пен Батыстың мәдени, әлеуметтік, философиялық, рухани және психологиялық «жүйелерін» анықтау және салыстыру нысандарын талдауға мүмкіндік берді. Мұндай көзқарас адам қызметінің, ойлаудың, дүниетанымдық қатынастардың, дүниетанымның және әлеуметтік тәжірибенің екі «полярылық» түрлерінің байланысына және қарсылығын ашуға мүмкіндік берді. Шығыс пен Батыстың оппозициясы салыстырмалылық парадигмасында қарама-қарсы көзқарастардың, әлем

көзқарастарының және мәдениет пен қоғамның батыс және шығыс түрлерінің болу жолдарының көптігі символикалық көрінісі ретінде қарастырылады. Осыған байланысты Шығыс пен Батыстың оппозициясы («альтернативті») әр түрлі деңгейде қарастырылуы мүмкін. Ол дәстүрлі түрде ақыл-ой, этикалық, эстетикалық, саяси және басқа да салаларда қолданылуы мүмкін. Сонымен қатар, мұндай «полярықты» «бинарьндар» пайдаланбайды: мистицизм – рационализм, аграрлық-индустриялық, ұжымдық-даралық, насихаттау-белсенділік.

Ол теориялық тұжырымдамалар, идеологиялық көзқарастар, саяси «схемалар» мен шешімдерге кеңейтілуі мүмкін. Ол стереотип (немесе тіпті стереотиптер жүйесі түрінде де) ретінде ұсынылуы мүмкін, онда Шығыс пен Батыстың өзара байланысы оппозиция ретінде көрсетіледі («Шығыс батыс емес» және т.б.). Күнделікті тәжірибеде стереотиптермен жұмыс істеу күнделікті сана мен белсенділікке, кең қоғамдық тәжірибеге, сондай-ақ мәдени нормаларға, үлгілерге, мінез-құлық үлгілеріне, білім беру стандарттарына, ақпарат алмасуына, мәдени қарым-қатынастарына негізделген теориялық ойлар мен бағалаусыз оларды қабылдауды білдіреді.

Философиялық компаративистика философиялық құрылымдардың ішкі байланыстарын әртүрлі салаларда адам өмірінің негізгі бағыттары мен сипаттамаларын бағалаумен және адамның өзін-өзі түсінуді ең тиімді түрде анықтайды. Философиялық салыстырмалылық әрдайым анық түрде анықталған және пайдаланылатын онтологиялық, эпистемологиялық, логикалық және басқа қағидаттар мен тәсілдерге сүйеніп қалмайды, бірақ философиялық, тарихи, саяси, діни факторлар, адами тәжірибе мен мәдениетке байланысты талдауға және ойлауға талпындыратын алғышарттарды пайдаланады. Философиялық салыстырмалы зерттеулер философиялық дәстүрлер мен тұжырымдардың детерминанттарын, мәдени, тарихи және басқа да «факторларын» анықтауға, айқындауға, сипаттауға қабілетті (Соловьева, 2012). Сонымен бірге, философиялық компаративистика эклектикалық және үстірт болуы мүмкін емес. Заманауи ғалымдар аландатып отырған «тұтас ойлауға» деген сұраныс кезеңінде салыстырмалы тәсіл маңызды (Григорьев, 2005: 13). Компаративистика өмірді тұтас қабылдауды сақтау тәжірибесіне қатысты. (Махлин, 2006: 268).

Осылайша, философиялық салыстырмалы зерттеулер тарихи-философиялық үдерісті

зерттеуге, сондай-ақ әлеуметтік-гуманитарлық саланың қажетті теориялық және әдістемелік сегментіне маңызды теориялық және әдіснамалық көзқарас болып табылады. Оның мақсаты – әлемдік тарихи-философиялық үдерісте ортақ (әмбебап) және жеке тұлғаны анықтау ғана емес, сондай-ақ «күрделі» коммуникация үрдістерінің, бөтен мазмұнды алудың, мәдениеттердің көпшілігін алудың, релятивистік өзін-өзі ақтаудың және жаһандық өзін-өзі анықтаудың үрдісі аясында мәдени құбылыстар мен философиялық тәжірибелердің әшекейін ақтау ғана емес.

Ол сондай-ақ ғаламдық ауқымда, адам өмірінде, жеке қауымдастықтардың мәдениетінде, сондай-ақ «мәдени топтарда» және әлеуметтік құрылымдарда әлеуметтік-мәдени, тарихи және геосаяси өзгерістердің нәтижесінде туындайтын философиялық өзгерістерді зерттеуге қатысады. Бұл жағдайда идеялар мен құндылықтардың мазмұнын, сипатын және нысанын басқаша немесе керісінше жалпы «идеологиялық және теориялық» немесе идеологиялық парадигмада айқындайтын нәрсені түсіндіру, қарастыру немесе қабылдау туралы болып отыр. Философия мәдениет пен өркениеттің «маңызды» құбылысы ретінде мәдениет, мәдени құндылықтар мен олардың тасымалдаушылары туралы идеялардың мазмұнын, «басқа» өркениеттер туралы, әлемді көру жолдарын, мысалы, «әмбебап өркениет» идеясын және мәдениеттер диалогын анықтайды.

Сонымен бірге қазіргі заманғы салыстырмалы үрдістердің ешқайсысы ұлттық философияның ішкі даму үрдістерінің маңыздылығын және оның ерекше бірегейлігі мен ерекшелігін, сондай-ақ құбылыстардың жоғары немесе әділ бағалауын, мәдени сәйкестіктің белгілері мен рәміздерін төмендетеді. Дегенмен, философияның дамуындағы жеке үрдіс – «жалпыға ортақ адами білімнің» бірлігіне және мәдениеттердің гуманистік сипатына сену. Осындай қарым-қатынастың логикалық салдары – мәдениеттердің өзара әрекеттесуінің нәтижесінде типологиялық ұқсас құбылыстарды қарастырады.

Компаративистика, соңғы жылдары, есте мәдениеттер арасындағы диалогты тәжірибе кең ауқымды қайта құру үшін сұраныста, сондай-ақ философиялық мазмұны мен заманауи ғылым жалпылама әлеуметтік-гуманитарлық мәдениет және әдістемесі орнына қайта бағалау оқытудың негізгі әдісіне айналды. Компаративистика деректер «модернизациялық өзгерістердің» факторы мен тұтқасы болып табылады. Бұл мәдени

және ғылыми құндылықтарды, мәдени және әлеуметтік құндылықтарды, мәдени жетістіктерді «тікелей» салыстыра отырып, қарыз алу, «араластыру», көрсете алу, қабылдау немесе «контексте» мәдени іс-тәжірибе және ғылыми қызмет субъектілерінің белсенді қатысуымен байланысты. Салыстырмалы зерттеулердің маңыздылығы мәдени және әлеуметтік жаңғыртудың зерттеу модельдері, зерттеу әдіснамалары және мәдени құбылыстардың нәтижелерін салыстырудың салыстырмалы сипаттамалары әдісі бойынша нысанға қолдану қажеттілігіне негізделген.

Компаративистика «өзін-өзі ұсыну» стратегиясы шеңберінде мәдени-ағартушылық тәжірибелерді енгізу және жаһандық мәдени даму жағдайына бейімделу шеңберінде әлеуметтік-мәдени және этникалық сәйкестіктің параметрлері мен бағдарларын айқындаудың «үлкен» құралы ретінде сипатталады. Компаративистика – салыстыру міндеттерін, әдістерін және әдістерін ашық түрде жеңілдету және азайту әрекеттерінің бір бөлігі ретінде: «жеке» білім беру құралы ретінде және пәнаралық құбылыс ретінде, немесе әлеуметтік және гуманитарлық талдаудың бірегей әдісі.

Жақында зерттеу дәстүрі әлеуметтік-философиялық, мәдени-философиялық салыстыру мен «жалпыға бірдейлендіру» салыстырмалы әдісін жемісті түрде пайдалануды қамтиды, себебі әдіснамалық дәстүрге дәстүрлі «оқиғалар» мен құбылыстарды «мәдени нысандар» мен құбылыстар ретінде бағалауды кеңінен қамтиды. Салыстыру әдісі философиялық және мәдени-философиялық кеңістікте ең кең өлшемдерге «бейімделуге» арналған. Көрнекі тұрғыдан алғанда, «аксиологиялық» салыстыруды, мәдениет пен интеллектуалды үдерістерді түсіндіруді, танымдық тәжірибенің сипаттамасын, әлеуметтік және мәдени тарихты, әлемнің мәдени бейнесін салыстыруды, семантикалық қағидаттарды айқындауды, жаңалықты жаңғырту мен салыстыруды, аксиологиялық салыстыруды жүзеге асыру», өркениеттік мазмұнды», ұлттық дәстүрлерді және т.б. салыстыра отырып, мәдениеттің жеке мотивациясын түсіну.

Салыстырудың «әдістерін» және «құралдарын», сондай-ақ салыстырмалы «қызығушылық» нысандарын кеңейту дұрыс мәселе болып табылады. Әлеуметтік және мәдени нысандарды сипаттау, бағалау, іріктеу, пішімдеу, мәселелер, талдау, ең маңызды философиялық «үрдіс», «ақыл-ойдың» бағыттары, философиялық пәндер мен мектептерді қалыптастыру әдісі ретінде са-

лыстыру әдісін анықтау жалпы философиялық мағынаға және интегралдық тәртіп форматына сай. Оны жаһандық деңгейде де, аймақтықта да сипаттауға және талдауға, қолдануға болады.

Салыстыру әдісі баламалы сипаттамалар мен қайта құру контексінде, сондай-ақ философия, мәдениет және әлеуметтік қызметте айрықша маңызы бар «екілік» позициялар мен анықтамалар контексінде қолданылады. Бұл қайта құру тек «тар» гуманитарлық салаға ғана емес, тарихқа, ғылыми көзқарасқа, саяси және эстетикалық құндылықтарға, зерттеушінің жеке қарым-қатынасына және мәдени өзара әрекеттесу тақырыбына да қатысты.

Философиялық үрдістердің тарихи-теориялық талдануының логикалық және әдіснамалық тұтастығы әртүрлі философиялық дәстүрлерді салыстырмалы талдаудың қатынасына байланысты белгілі шектеулер мен қиындықтарға тап болады. Әдеттегідей, негізгі түсініктер мен әдістемелік нұсқаулар нақты мәдениет пен өркениеттің құндылықтарына өзіндік сенімділікке негізделген, бұл тарихи-философиялық процестің жалпы көрінісінің толықтығын тудыратын белгілі бір статикалық сипатқа әкеледі. Сонымен қатар, философияның дамуының процедуралық және динамикалық сипатын түсіну және интерпретациялау тұжырымдамалық үлгі (модельдерді) таңдауда немесе осындай бірлік пен салыстырудың теориялық негізделген негіздемесін таңдау кезінде мәдени тарихи көзқарасты толық бағалауды, қарауды және таңдауды талап етеді.

Мәдениет туралы білімді бүкіл әлемнің пәнаралық қорытындылау әдісімен салыстыру әдісі белгілі бір облыстар мен мәдениет ғылымдарының ғылыми мамандықтары мен эвристикалық әлеуетінде көрініс табады. Әлемдегі және адамдағы суреттің бірлігі мен тұтастығын жоғалту әлеуметтік-гуманитарлық салада салыстыру әдісін қолдануға тікелей байланысты. Әдістемелік, материалдық, символдық айырмашылықтарды, сондай-ақ суреттерді, ұғымдар, түсініктер, принциптер мен нақты пәндерді көрсете отырып, салыстырмалы өзін-өзі түсіну қайта құру және әлеуметтік және мәдени шындық заңдылықтар мәселелерін шешуде ең маңызды бағыт.

Компаративистика жаңа кешенді зерттеу стратегияларын ұсынады (Карабаева, 2015: 29). Салыстырмалы стратегия барысында «тәртіптік бағдар» (ғылыми-зерттеу қоса алғанда) ойлау түрлерін әр түрлі мәдениеттер мен өркениеттер құрылған байлап келісілген әдіснамалық тәсіл-

дер мен ұғымдар бөлігі, шығармашылық және шығармашылық қызмет түрлері, шындық және байланыс қабылдау жолдары ретінде. Салыстырмалы зерттеу – бұл зерттеу және сонымен бірге, практикалық әдістемелік бағдарлау, құндылықты, күнделікті, саяси, эстетикалық, әлемдік көзқараста және қызметте біріктіруге бағытталған талдау форматы.

Компаративистика – когнитивті мәдениеттің ерекше түрі (белсенді). Салыстырмалы зерттеу – бұл жай ғана салыстырғанда жеке дағдылары емес. Салыстырмалы зерттеулер – түзету, салыстыру, сәйкестендіру, «талқылау», қайта құру, негіздеу, құнды құрылымды қайта құрылымдау, зерттеудің құндылық негіздері. Салыстырмалы ақпарат тек психикалық, географиялық, эпистемологиялық, мәдени және этикалық жоспарлардағы ғылыми-зерттеу жұмыстарының ортасын ғана емес, әлеуметтік-гуманитарлық ғылыми шындықтың және ұтымдылықтың мәнін және құрылымын өзгертеді. Салыстырмалы зерттеулер – әлеуметтік-мәдени функционалдық жүктеме, «жауапкершілік», айқындау, жарамдылық. Салыстырмалы бағдарлардың әртүрлілігі объективті шындықтың және зерттеушінің жеке, құнды ұмтылыстарының (ниетінің) әртүрлілігімен түсіндіріледі.

Кез келген салыстырмалы бағалау, ойлау формалары, ойлау құрылымдары, ұғымдарды қалыптастыру жолдары, сондай-ақ зерттеу әдіснамасы зерттеушінің белгілі бір үлгілеріне негізделген психикалық тәжірибе, философиялық және мәдени стилистика, өмір салты мен ойлау, халықтардың, аймақтардың, өркениеттердің рухани мәдениетін және т.б. ерекшеліктерін көрсетеді. Ақыр соңында, салыстырмалылықтың интегралды сипаттамасы қауымдастықпен салыстыру болып табылады, түрлі түсініктерді, суреттерді, әдістерді, сондай-ақ бағалау мен талқылау әдістерін және т.б.

Компаративистика – шығармашылықтың еркін көрінісі. Салыстырмалы зерттеу мәдени құбылыстар мен әлеуметтік тарихты зерттеуде ойлау мен зерттеу үдерісінің ағыны үшін «міндетті» өлшемдердің стандарттарын қабылдамайды.

Компаративистика зерттеудің өзектілігін, шешімдер мен анықтамалардың жаңалығын, «теория» саласындағы провизиялардың практикалық маңыздылығын, нақты «материалды», сондай-ақ нәтижелер мен бағалауды қолдануды немесе пайдалануды болжайды. Салыстырмалы зерттеулер толығымен зерттеушінің жауапкершілігі мен тәуелсіздігіне, оның түйсігі,

мүдделерінің кеңдігі, әлеуметтік-гуманитарлық теория мен практика саласындағы эрудиция мен өзіндік ерекшеліктерге негізделген танымдық тереңдігіне бағытталған.

Философиялық салыстырмалылыққа дейін ашылатын перспективалар саясат, рухани қағидалар мен құрылымдар, әлеуметтік құндылықтар, геосаяси жағдай және мәдениеттер мен халықтардың тарихы бойынша айқындалған барлық маркалардан босатумен байланысты. Салыстырмалы зерттеулердің институционалдық, тұжырымдамалық, теориялық, идеологиялық дизайны тарихи-философиялық үдерістер мен талдаудың дамуына ғана емес, сондай-ақ ғылым мен философияның пәнаралық тәжірибесінің жаңа деңгейін қамтамасыз етеді. Олар философиялық салыстырмалылықты, сондай-ақ мәдени, діни зерттеулерді, әлеуметтік салыстырмаландыруды дамыту үшін «жалпы» мәселелік алаңдарды жобалау мен нақтылауды алды.

Философиялық білім құрылымында ерекше орын салыстыру мәселелерін тікелей мәдени-философиялық және әлеуметтік талдау. Олардың практикалық қолдануындағы философиялық салыстырмалы зерттеулер мәдениеттердің жемісті диалогын жүзеге асырудың маңызды құралы болып табылады. Дәстүрлерді іздеу, окшаулау, ең алдымен ақыл-ой, салыстырмалы жоспарды философиялық, әлеуметтік, антропологиялық, психологиялық және басқа да зерттеулерде қуатты әдіснамалық құрал. Салыстырмалы әдіс пәнаралық зерттеулер мен философиялық диалогтың ерекшеліктерін айтарлықтай анықтайды. Салыстырмалы тарихи әдіс, ол салыстырмалы тарихи әдісті қамтиды, мысалы, феноменологиялық, психологиялық, әлеуметтану, герменевтикалық, эпистемологиялық және басқа да тәсілдердің әсерімен (басымдық болмаған кезде) көптеген интеллектуалды және теориялық оқиғалардың тікелей ықпалында қалыптасады.

Соңғы уақытта ғылыми-зерттеу бағдарламаларында мәдени және мәдени-антропологиялық зерттеулер саласындағы салыстырмалылықты пайдалану байқалды. Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы осы саладағы салыстырмалы зерттеулерді қолдану әртүрлі дәуірді, мәдениет салаларын, өркениеттер дамуының сатыларын, әлеуметтік институттар мен субъектілерді, олардың жүйелерін және басқа да әдістерін зерделеуде түрлі негіздерді, принциптерді, әдістерді, идеалдарды, дәстүрлерді, құрылымдарды және «жаңалықтарды» барабар бағалауды ұсынады,

Салыстырмалы негіздегі мәдени зерттеулердің «формалары» «Шығыс» және «Батыс» өркениеттерінің өзара әрекеттестігі мен салыстыруының «жанжалсыз және үйлесімді» салыстыру әдістеріне байланысты өткір және көпжылдық мәселелерге негізделген (Махлина, 2011а: 352). «Осының салдарынан олардың өзара тартымдылығы мен революциясы кезінде әр түрлі бұрмаланулар пайда болады» (Махлина, 2011а: 352).

Компаративистика тиісті сөздік қорымен, бейнелі және доктриналық сериямен, мәдени стильмен және тиісті «ғылыми дәстүрмен» сөйлесудің түріне айналады. Салыстырмалы зерттеулер қарыз алу, әсер ету, әртүрлі көркемдік салалар мен өнер салаларының мән-мағынасын және мәнін айқындаудың тұрақты «үдерісі» арқылы негізделген. Қазіргі заманғы мәдениеттің басым аспектісі жаһандану болып табылады. Әлемнің қазіргі жаһандануы – адамдардың жинақталуының табиғи құбылысы және сайып келгенде, «мәдениеттердің өзара түсіністігі мен диалогы» (Махлина, 2011б: 78). Салыстырмалы зерттеулер жаһандық зерттеулердің әртүрлі және көп бағытты әдіснамасын ескеруі мүмкін. Біздің уақытымыз «өткен, бүгінгі және болашақ, инновациялар мен дәстүрлер бірлікте, біртұтас және қайшылықтар, қақтығыстар мен қайшылықтар» болатын әлеуметтік, мәдени және саяси кеңістік болып қала береді (Чумаков, 2018: 15). Салыстырмалы сипаттама «Моральдық құбылыстарға өз назарын аударады (Як, 2017: 35). Сол сияқты, салыстырмалы талдау «өркениеттік пәннің» «қайта құру» әдіснамасының бір бөлігі болып табылады (Скворцов, 2016: 367).

Көріп отырғанымыздай, салыстырмалылық және оның талдау құралдары құндылықтар мен қазіргі заманғы әлеуметтік институттардың «жүйесімен», сондай-ақ мәдени дәстүрлерді, мәдени ерекшеліктерін сақтай отырып, заманауи ғылым мен техниканың жетістіктерін бағалауда (Степанянц, 2005: 31). Әлемдік қауымдастық бүгінгі күні қоғамның дамуына кедергі келтіретін дағдарыстардың ең күрделі түрлерінің бірімен кездеседі, бұл ең алдымен мәдениет пен өнерге әсер ететін «идеялар дағдарысы» (Махлина, 2010: 340). Салыстырмалы зерттеулерге назар ХХ ғасырдың соңындағы көркем мәдениет өмірінің және шығармашылық идеалдарының өзгеруімен анықталады (Махлина, 2017: 425). Салыстырмалы көзқарас «интеллектуалды мәдениетті» сақтау мәселелерін шешуде, оның мазмұнын және функцияларын тікелей мәдениет қарым-қатынасы мен диалогы

жағдайында (Молдабеков, 2015: 265) кеңейту арқылы қолданылады.

Кейбір зерттеушілердің салыстырмалылыққа қатысты уәдесі бар деген күмән тудырады, дегенмен ол әлі күнге дейін анық және терең тұжырымдамалық негіздемесін ала алмады (Карабаева, 2012: 33). Салыстырмалы деректер әр түрлі әлеуметтік тәжірибеге және қарым-қатынасқа назар аударып, «әлеуметтік прагматиканың» факторын ескереді (Махлина, 2013: 33). Салыстырмалы сипаттағы қарым-қатынас формалары байланыс пен пікір алмасуды білдіреді (Махлина, 2017: 337). Салыстырмалы зерттеулер «рух пен сөздердің ішкі түрлеріне» әсер етеді (Бибихин, 2008: 402).

Салыстырмалы талдаудың тиімділігі мен көп жақты нәтижелеріне қарамастан, ол өте ерекше шектеулерге ие. Төменде келтірілген ойлар мәдениет саласында салыстырмалы зерттеулердің қолданылу шегі немесе шектеулерін көрсетеді: полиморфизм, яғни әр түрлі мәдениеттерге тән әртүрлілік, бірдей түрлердің жиынтығы бар, бірақ олар бірдей дамуы қабылдамайды. Әрбір мәдени компонент (мифология, дін, ғылым, әдебиет) кіші жүйе ретінде жұмыс істейді, ол жалпы мәдениетпен, әлеуметтік тіршіліктің басқа компоненттерімен байланысады. Компаративистика рухани құбылыстардың ұтқырлығын және сезімталдықты ескеру өте қиын. Алайда, Батыс пен Шығыс арасындағы руханилықтың түрі бойынша іргелі және өзгермейтін айырмашылық философиялық, сондай-ақ жалпы және нақты мәдени-философиялық салыстыруларда кездеседі (Саид, 2006). Әрине, мұндай салыстыру классикалық, классикалық емес философиялық жүйелердің сипатында және қазіргі заманғы руханилықтағы рөлі мен философиялық даму бағдарларынан көрінеді.

Қорытынды

Қазіргі кезде заманауи мәдениет дәстүрлі шығыс мәдениеті мен табиғи философияның философиялық дискурс фигураларында көбеюде. Дәстүрлі Шығыс философиясы туралы классикалық емес және кейінгі заманғы философия мен мәдениеттің жауаптары бар. Салыстырмалы көзқарастың философиялық түсіну қажеттілігі салыстыру мүмкіндігін негіздейтін ғана емес, сондай-ақ ұсынылған перспективаға байланысты әртүрлі көзқарастардан осындай салыстырудың жол бермеуі туралы және мәдени, өркениеттік, философиялық, ғылыми

параллельдер туралы екіжақты логиканы түсіну туралы күмән тудырмайды, олар қарапайым салыстыру емес бірақ нақты жауап алу, диалог, зерттеу. Қазақстан үшін Шығыс пен Батыс философиясын салыстырмалы талдау тек академиялық мағына ғана емес. Салыстыру «өмір сүру тәртібі», талдау, сыни көзқарас жалпы адамгершілік ойлауға және қызметтің түрлі аспектілеріне тән. Мәдени қарым-қатынас пен зерттеу тақырыбы, салыстыру, өз ойларының еркіндігін, мәдениет туралы ой-пікірлердің терең эвристикалық әлеуетін көрсетеді. Қоғам, қазіргі заманғы электрондық сыни салысты-

ру зияткерлік бостандығы үшін жағдайларды қамтамасыз ету, әлеуметтік және гуманитарлық академиялық кеңістік, салыстырулар, идеалды өзін-өзі хабардарлығын үлгісін және өзін-өзі бағалауды, сондай-ақ алыс нақты мәдени және тарихи дәстүрлер мен әлемдік тізбектерін тыс жүріп басын куәландыратын стратегиясын қалыптастырады. Осылайша, дамып жатқан салыстыру ішкі бірегейлікті сатып алу актісі болып табылады, ал салыстырмалылық – ашықтық пен шығармашылық еркіндікті жүзеге асыру, сондай-ақ терең тарихи, мәдени және философиялық талдау.

Әдебиеттер

- Бибихин В. (2008) Внутренняя форма слова. – СПб.: Наука, 402 с.
- Булекбаев С.Б., Хайруллаева В.Х. (2012) Феномен сознания в философии: новый взгляд: монография. – Алматы: ТОО «Tandem-2», 228 с.
- Бурханов К.Н., Булекбаев С.Б. (2010) Казахский путь в дилемме: Восток или Запад? – Астана: Елорда, 336 с.
- Григорьева Т.П. (2005) Движение красоты. Размышления о японской культуре. – М.: Вост. лит., 440 с.
- Делез Ж. (1998) Логика смысла / пер. с фр Я.Я. Свирского; науч. ред. А.Б. Толстов. – М.: «Раритет», Екатеринбург: «Деловая книга».
- Карабаева А.Г. (2012) Социально-философская компаративистика. – Алматы: «TST-Company», 139 с.
- Карабаева А.Г. (2014) Философская компаративистика: история, методология, культура. – Алматы: «TST-Company», 272 с.
- Карабаева А.Г. (2015) Актуальные проблемы социально-философской компаративистики: монография. – Алматы: Қазақ университеті, 171 с.
- Колесников А.С. (2004) Философская компаративистика: Восток-Запад: учеб. пособие. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. унта. – 390 с.
- Махлина С.Т. (2006) Америка и американцы глазами россиян конца XX века // Философский век. Альманах. Вып. 31. Бенджамин Франклин и Россия: к 300-летию со дня рождения. Часть 1. – СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, с. 268-279.
- Махлина С.Т. (2011) Значение Эдварда Саида в современной культуре и культурологии // Вестник русской христианской гуманитарной академии. Т. 12, выпуск 1, с. 78-83.
- Махлина С.Т. (2011) Восток на Западе. Диалог культур в условиях глобализации. XI Международные Лихачевские научные чтения 12-13 мая 2011 года. Т.1, доклады. – СПб.: СПбГУП, с. 352-361.
- Махлина С.Т. (2013) Семиотика – модный бренд в культуре // Мода в контексте культуры. Труды Санкт-Петербургского университета культуры и искусств. Том 198, Вып. 5. – СПб.: Изд-во СПбГУКИ, с. 33-38.
- Махлина С.Т. (2016) Язык и культура // Роман с Клио: Сборник научных статей и юбилейных материалов, посвященный 60-летию С.Н. Полторака. – СПб.: «Европейский дом», с. 342-353.
- Махлина С.Т. (2017) Знаки, символы и коды культур Востока и Запада. – СПб.: Алетейя, 474 с.
- Молдабеков Ж.Ж. (2015) Интеллектуальная нация: стратегический курс и культурно-национальные факторы становления. – Алматы: Қазақ университеті, 2015, 430 с.
- Ницше Ф. 2012. Рождение трагедии из духа музыки / перевод Г.А. Рачинского. – М.: Издательство «Мысль».
- Саид Э.В. (2006) Ориентализм. Западные концепции Востока. – СПб.: «Русский Мир», 637 с.
- Семенов Н.С. (2004) Философские традиции Востока. – Минск: Изд-во ЕГУ, 304 с.
- Степанянц М.Т. (2005) Мир Востока. Философия: прошлое, настоящее будущее. – М.: Вост. лит., 375 с.
- Соловьева Г.Г. Компаративистские исследования: новое направление в казахстанской гуманитаристике // Известия Национальной Академии наук Республики Казахстан. – № 4, 2012.
- Торчинов В. (2018) Пути философии Востока и Запада: Познание запредельного. – СПб.: ООО Издательство «Пальмира»; ООО «Книга по Требованию», 464 с.
- Фуко М. (2004) Археология знания/ перев. с француз. М.Б. Раковой, А.Ю. Серебрянниковой. – СПб.: ИЦ. Гуманитарная академия: Университетская книга.
- Як Б. (2017) Национализм и моральная психология сообщества. – М.: Изд-во Института Гайдара, 520 с.
- Archie J. Bahm. (1995) Comparative Philosophy. Western, Indian and Chinese Philosophies Compared. – Albuquerque. Comparative Philosophy (1993): Selected Essays / Ed. by Ch. Wash. – MacDermott.
- Masson-Oursel P. (1923) La Philosophie comparee. – Paris.

References

- Bibihin V. (2008) Vnutrennjaja forma kulʔtury. – St.-Petersburg: Nauka, 402 p.
- Bulekbaev S.B. Hajjrullaeva V.H. (2012) Fenomen soznaniija v filosofii: novyj vzgljad [The phenomenon of consciousness in philosophy: a new view]. – Almaty: TOO «Tandem-2», 228 p.
- Burhanov K.N., Bulekbaev S.B. (2010) Kazakhskij putʔ v dilemme: Vostok ili Zapad? [Kazakh way in the dilemma: East or West?]. – Astana: Elorda, 336 p.
- Chumakov A.N. (2018) Globalʔnyj mir: stolknovenie interesov: monografija [Global World: Clash of Interests: Monograph]. – Moscow: Prospekt, 512 p.
- Grigorʔeva T.P. (2005) Dvizhenie krasoty. Ramyshlenija o japonskoj kulʔture [The movement of beauty. Reflections on Japanese culture]. – M.: Vost. lit., 440 p.
- Jak B. (2017) Nacionalizm i moralʔnaja psihologija soobshhestva [Nationalism and moral psychology of community]. – M.: Izd-vo Instituta Gajjdara, 520 p.
- Delez Zh. (1998) Logika smysla [The Logic of Meaning] Per. s fr YA. YA. Svirskogo Nauchnyy redaktor A. B. Tolstov – M.: «Raritet», Yekaterinburg: «Delovaya kniga.
- Karabaeva A.G. (2012) Socialʔno-filosofskaja komparativistika [Socio-philosophical comparativistics]. Almaty: «TST – Company», 2012, p. 139.
- Karabaeva A.G. (2014) Filosofskaja komparativistika: istorija, metodologija, kulʔtura [Philosophical comparative studies: history, methodology, culture]. – Almaty: «TST – Company», p. 272.
- Karabaeva A.G. (2015) Aktualʔnye problem socialʔno-filosofskoj komparativistiki [Actual problems of socio-philosophical comparative studies]. – Almaty: Kazak universiteti, 171 p.
- Kolesnikov A.S. (2004) Filosofskaya komparativistika: Vostok-Zapad: [Philosophical Comparative: East – West]: Ucheb. posobiye. – SPb: Izd-vo S.-Peterb. un-ta.
- Mahlina S.T. (2006) Amerika I amerikanci glazami rossijan konca XX veka [America and Americans through the eyes of Russians of the late XX century]. Filosofskij vek. Alʔmanah. Vyp. 31. Bendzhamin Franklin i Rossija: k 300-letiju so dnja rozhdenija. Chastʔ 1. – St.-Petersburg: Sankt-Peterburgskij Centr istorii idej, pp. 268-279.
- Mahlina S.T. (2011) Znachenie Ehdvarda Saida v sovremennoj kulʔture i kulʔturologii [The value of Edward Said in contemporary culture and cultural studies]. Vestnik russkoj hristianskoj gumanitarnoj akademii. T. 12, vypusk 1. – pp.78-83.
- Mahlina S.T. (2011) Vostok na Zapade [East in the West]. Dialog kulʔtur v uslovijah globalizacii. XI Mezhdunarodnye Lihachevskie nauchnye chtenija 12-13 maja 2011 goda. T. 1, doklady. – St.-Petersburg: SPbGUP, pp. 352-361.
- Mahlina S.T. (2013) Semiotika – modnyj brend v kulʔture [Semiotics – trendy brand in culture]. Moda v kontekste kulʔtury. Trudy Sankt-Peterburgskogo universiteta kulʔtury i iskusstv. T. 198, Vyp. 5. – St.-Petersburg: Izd-vo SPbGUKI, pp. 33-38.
- Mahlina S.T. (2016) Jazyk i kulʔtura [Language and Culture]. Roman s Kliio: Sbornik nauchnyh statej i ubilejnyh materialov, posvjashhennyj 60-letiju S.N. Poltoraka. – St.-Petersburg: «Evropejskij dom», pp.342-353.
- Mahlina S.T. (2017) Znaki, simvoly i kody kulʔtur Vostoka i Zapada [Signs, symbols and codes of cultures of the East and the West]. – St.-Petersburg: Aletejija, 474 p.
- Moldabekov Zh.Zh. (2015) Intellektualʔnaja nacija: strategicheskij kurs i kulʔturno-nacionalʔnye factory stanovlenija [Intellectual nation: strategic course and cultural and national factors of formation]. – Almaty: Kazak universiteti, 430 p.
- Nitshe F. (2012) Rozhdeniye tragedii iz dukha muzyki [The birth of the tragedy of the spirit of music] / Perevod G. A. Rachinskogo. – izdatelʔstvo «Myslʔ», – Moskva.
- Said Eh.V. (2006) Orientalizm. Zapadnye koncepcii Vostoka [Orientalism. Western concepts of the East]. – St.-Petersburg: «Russkij Mir», 637 p.
- Semenov N.S. (2004) Filosofskie tradicii Vostoka [Philosophical traditions of the East]. – Minsk: Izd-vo EGU, p. 304.
- Solovʔeva G.G. (2012) Komparativistskiye issledovaniya: novoye napravleniye v kazakhstanskoy gumanitaristike [Comparative Studies: A New Direction in Kazakhstani Humanities] / News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan – № 4.
- Stepanjanc M.T. (2005) Mir Vostoka. Filosofija: Proshloe, nastojashee. budushhee. – Moscow: Vost. lit. 375 p.
- Fuko M. (2004) Arkheologiya znaniya [Archeology of knowledge] Perv. S frantsuz. M.B. Rakovoy, A. YU. Serebryannikovoy. – SPb. ITS. Gumanitarnaya akademiya: Universitetskaya kniga,
- Torchinov V. (2018) Puti filosofii Vostoka i Zapada: poznanie zapredelʔnogo [Ways of philosophy of the East and the West: Knowledge of the beyond]. – St.-Petersburg: OOO Izdateʔstvo «Palʔmira»; OOO «Kniga po Trebovaniju», 464 p.
- Archie J. Bahm. (1995) Comparative Philosophy. Western, Indian and Chinese Philosophies Compared. – Albuquerque. Comparative Philosophy (1993): Selected Essays / Ed. by Ch. Wash. MacDermott.
- Masson-Oursel P.(1923) La Philosophie comparee. – Paris.